

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Кафедра археології та етнології України

“ЗАТВЕРДЖУЮ”
Проректор з науково-педагогічної роботи
проф. Хмарський В. М.
“ _____ ” _____ 2017 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«СОЦІАЛЬНИЙ УСТРІЙ ДАВНІХ СУСПІЛЬСТВ»

_____ (назва навчальної дисципліни)

Рівень вищої освіти _____ третій (докторський)

Спеціальність _____ 032 Історія та археологія
(код і назва спеціальності)

Інститут/факультет _____ історичний
(назва інституту, факультету)

2017 – 2019

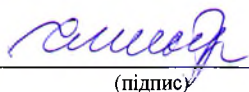
Робоча програма складена на основі навчальної програми з дисципліни «Соціальний устрій давніх суспільств».

Розробники: Іванова С.В., доктор історичних наук, старший науковий співробітник; Кіосак Д.В., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри археології та етнології України

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри археології та етнології України

Протокол № 11 від “21” 06 2017 р.

Завідувач кафедри

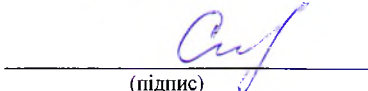

(підпис)

(Сминтина О.В.)
(прізвище та ініціали)

Схвалено навчально-методичною комісією (НМК) історичного факультету

Протокол № 11 від “26” 06 2017 р.

Голова НМК

(підпис)

(Синявська О.О.)
(прізвище та ініціали)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри археології та етнології України

Протокол № 1 від “3” 09 2018 р.

Завідувач кафедри

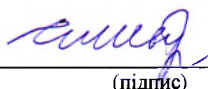

(підпис)

(Сминтина О.В.)
(прізвище та ініціали)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри археології та етнології України

Протокол № 1 від “3” 09 2019 р.

Завідувач кафедри

(підпис)

(Сминтина О.В.)
(прізвище та ініціали)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, спеціалізація, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Загальна кількість: кредитів – 3 годин – 90 залікових модулів – 3 змістових модулів – 2 ІНДЗ* – реферат, есе, презентація _____ (вид завдання)	Галузь знань <u>03 Гуманітарні науки</u> (шифр і назва) Спеціальність <u>032 Історія та археологія</u> (код і назва) Спеціалізація (і): _____ (назва) Рівень вищої освіти: <u>Третій (докторський)</u>	Нормативна / за вибором (ВНЗ/студента)	
		Рік підготовки:	
		2-й	–
		Семестр	
		1-й	–
		Лекції	
		8 год.	–
		Практичні, семінарські	
		год.	–
		Лабораторні	
		– год.	–
		Самостійна робота	
		82 год.	–
		у т.ч. ІНДЗ*: 20 год.	
Форма підсумкового контролю: залік			

* – за наявності

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета полягає у вивченні студентами суспільного ладу у різні археологічні епохи, та розгляді змін, які відбувалися у соціальних структурах давнього населення України.

Завдання курсу полягають у відтворенні специфіки та своєрідності розвитку соціальних структур та соціальних відносин населення України за даними археології. Поставленій меті підпорядковані задачі: 1. Розгляд соціальних структур різного рівня (статовікової, потестарної, функціональної, етносоціальної); 2. Розгляд певних соціальних груп як головних структуротворчих елементів давнього суспільства (з урахуванням рівня трудових витрат на виконання поховання); 3. Розгляд особливостей та характеру політогенезу у середовищі носіїв конкретних археологічних культур України.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних **компетентностей**:

а) загальних (ЗК):

- креативність, здатність до системного мислення (КСО.02);
- здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел (КЗН.04);

б) фахових загальних (КФЗ):

- збирання, опрацювання та критика історичних джерел (КФЗ.02);
- здатність до побудови тлумачно-інтерпретативних схем історичного нарративу з використанням існуючих та власних теоретичних моделей в історичному та археологічному дослідженні, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань (КФЗ.03);

- здатність представляти результати наукових досліджень у вигляді звітів, доповідей на симпозіумах, наукових публікацій з використанням сучасних інформаційних технологій (КФЗ.06);

- вміння використовувати спеціальний інструментарій, необхідний для вивчення, аналізу та інтерпретації документів та інших джерел з історії окремих періодів та регіонів (КФЗ.08);

в) спеціальних фахових (КФС):

- оволодіння загальними знаннями відносно методології, інструментарію та питань широких діахронічних, тематичних та просторових перспектив світової історії від стародавніх цивілізацій до сучасності (КФС.01);

- володіти основами емпіричного та реконструктивного методів археологічного дослідження; здобути навички проведення реконструкцій давньої історії у своїй науковій області на тлі соціоархеологічних параметрів (КФС.05);

- здатність класифікувати археологічні пам'ятки та визначати їхню етнокультурну належність на підставі інформації нарративних та епіграфічних джерел, аналізу матеріалів, одержаних у процесі стаціонарних археологічних досліджень (КФС.07);

- фахове володіння принципами та навичками накопичення та опрацювання джерельної бази для реконструкції соціальних структур та процесів, а також ритуально-культової практики, релігійних систем та етноконфесійності,

образотворчої діяльності, міфології та усної народної творчості населення Півдня України від кам'яної доби до наших днів (КФС.11).

Очікувані результати навчання. У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- процедуру встановлення інформаційної цінності і якості історичних досліджень
- давню історію Буджака і мати максимально повне уявлення про археологічні старожитності цих земель, починаючи від часу появи тут найдавніших людей і завершуючи серединою XIII ст.;
- еволюцію інтерпретацій історії політичної думки в західній та вітчизняній історіографії;
- концепти зовнішньої та внутрішньої критики історичних джерел;
- історіографічні праці, виявляючи дискусійні та мало дослідженні питання.

вміти:

- здійснювати моніторинг наукових джерел інформації відносно досліджуваної проблеми
- формулювати робочі гіпотези досліджуваної проблеми, які мають розширювати і поглиблювати стан наукових досліджень в обраній сфері
- охарактеризувати сучасний стан інтелектуальної історії в західній та вітчизняній науці, використати у власних дослідницьких розшуках сучасні підходи до вивчення історії політичної думки;
- визначити автентичність, провести текстологічний аналіз
- використовувати існуючі та створювати власні теоретичні моделі в історичному та археологічному дослідженні
- будувати реконструктивно-інтерпретаційні моделі на підставі наукових спостережень
- реферувати певні розділи синтетичних творів
- виокремлювати найактуальніші проблеми
- представляти підсумки виконаної роботи у вигляді звітів, доповідей, наукових публікацій з використанням сучасних технологій
- відображати результати наукових досліджень у наукових статтях, опублікованих як у фахових вітчизняних виданнях, так і у виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз
- використовувати у спеціалізованому дослідженні базові знання про етапи суспільного розвитку та еволюцію політичного устрою
- працювати з різноманітними джерелами (картами, статистичними матеріалами тощо)
- систематизувати та аналізувати дані з історичних джерел різного типу.

3. Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Теоретичний рівень соціоархеологічного напрямку

Тема 1. Соціальний устрій суспільства: соціальна структура, соціальна система, соціальна стратифікація (1 година).

Предмет та завдання курсу. Межі пізнання археології.

Поняття соціальної структури суспільства. Соціальна система. Особливості соціальних спільнот. Соціальний статус та соціальна роль. Соціальні групи. Соціальні зв'язки. Соціальна взаємодія. Соціальний склад. Теорія соціальної стратифікації. «Функціоналістський» (Т. Парсонс, К. Девіс, У. Мур) та «конфліктний» підходи (М. Вебер, П. Сорокін) в теорії соціальної стратифікації. Проблеми соціальної мобільності. Соціальні інститути.

Тема 2. Археологічні та етнографічні джерела як підґрунтя соціологічних реконструкцій (1 година).

Археологія та етнографія в системі наук про суспільство. Археологічні джерела. Прямі та побічні етнографічні джерела. Способи інтерпретації археологічних джерел. Використання етнографічних джерел для інтерпретації археологічних матеріалів.

Періодизація на підставі стратиграфії археологічних комплексів, типологічного аналізу предметів матеріальної культури. Періодизація як умовна система і як відображення певних змін у матеріальній культурі давнього населення.

Тема 3. Структура археологічного пізнання (1 година).

Реконструкції в археології. Функції теоретичної археології. Систематизація фактів і спостережень. Логіко-семантичний аналіз. Формалізовано-статистичні методи в археології. Основні напрямки джерелознавчого аналізу (загальнотеоретичний; формально-логічний; конкретно-типологічний). Емпіричний та реконструктивний методи археологічного дослідження.

Тема 4. Теоретична археологія та реконструкція суспільного устрою (1 година).

Інформаційність археологічних джерел. Теоретичний рівень в археології та концептуальні схеми. Емпірична модель дослідження соціальних закономірностей.

Тема 5. Становлення соціоархеологічного напрямку в археології (1 година).

В.О. Городцов та Н.І. Веселовський: перші кроки соціологічного напрямку. „Новий археологічний напрямок” радянської археології 20-40 рр. ХХ ст. (В.І. Равдоникас, В.В. Гольмстен, І.І. Артамонов, А.П. Круглов, Г.В. Подгаєцький).. Методи реконструкції в англійській та американській „процесуальній археології” 60-70 рр ХХ в. (Л. Бинфорд, А. Флеминг, Дж. Тейнтер) „Теорія середнього рівня” та гносеологічний статус реконструкцій в археології. „Статусно-рольова теорія” (А. Сейкс, К. Ренфрю, Е. Стайкл).

Формалізація даних та статистико-комбінаторні методи (І.С. Каменецький, Б.І. Маршак, О.Я. Шер, Г.А. Федоров-Давидов). Українська школа соціархеології

(В.Ф. Генінг, В.А. Борзунов; Е.П. Бунятян, А.О. Добролюбський, М.А. Ричков, О.Г. Колесніков, С.Ж. Пустовалов та ін). Російська школа соціархеології (В.М. Массон, В.А. Альокшин, Г.С. Лебедев, В.С. Ольховський, та ін).

Наявні концепції суспільного та етнічного розвитку регіону Південно-Східної та Центральної Європи в епоху палеометалу. Напрямки реконструкції етнічних та суспільних трансформацій указанного періоду. Застосування премордіалістського підходу.

Змістовий модуль 2. Реконструкція суспільного устрою за даними археології.

Тема 6. Основні соціальні структури давніх суспільств та їх реконструкція (1 година).

Статеві-вікова структура. Рангова соціальна структура. Функціональна структура. Майнова соціальна структура. Професійна соціальна структура. Релігійно-конфесійна структура. Міфологічна структура.

Відображення соціальних структур в археологічних реаліях.

Тема 7. Методика соціальної інтерпретації поховальних та побутових пам'яток (1 година).

Критерій трудових витрат як показник соціального статусу небіжчика. Поховальний обряд та соціальний устрій давнього суспільства. Блок „житло — поселення” як підґрунтя для реконструкції соціальних структур та відносин „сім'я—община—плем'я”. Відображення професійної, міфологічної, релігійної структур у планівці поселень та міст.

Характеристики економіки давніх суспільств із урахуванням навколишнього середовища,

Тема 8. Соціогенез та культурогенез в історичному аспекті (4 години).

Провідні принципи організації первісних суспільств. Систематизація первісних суспільств. Розподіл суспільств за способами господарювання, за організацію праці, за рівнями соціальної консолідації. Господарсько-культурні типи та історико-етнографічні області.

Ускладнення соціальної структури з появою відтворювального господарства. Давні мисливці на території України. Культури давніх землеробів та скотарів. Тенденції розвитку і мінливість господарських систем населення Степу і Лісостепу. Феномен ранніх комплексних суспільств у давній історії. Вождівство як перехідна ланка від первісності до цивілізації. Передумови цивілізаційного процесу. Перші цивілізації.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви тем	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	Усього	у тому числі				Усього	у тому числі			
		л	п/с	лаб	сп		л	п/с	лаб	сп
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Змістовий модуль 1. Теоретичний рівень соціоархеологічного напрямку										

Тема 1. Соціальний устрій суспільства: соціальна структура, соціальна система, соціальна стратифікація	6	1			5					
Тема 2. Археологічні та етнографічні джерела як підґрунтя соціологічних реконструкцій	6	1			5					
Тема 3. Структура археологічного пізнання	6	1			5					
Тема 4. Теоретична археологія та реконструкція суспільного устрою	6	1			5					
Тема 5. Становлення соціоархеологічного напрямку в археології	6	1			5					
Разом за змістовим модулем 1	30	5			25					
Змістовий модуль 2. Реконструкція суспільного устрою за даними археології										
Тема 6. Основні соціальні структури давніх суспільств та їх реконструкція	6	1			5					

Тема 7. Методика соціальної інтерпретації поховальних та побутових пам'яток	6	1			5					
Тема 8. Соціогенез та культурогенез в історичному аспекті	6	1			5					
Разом за змістовим модулем 2	18	3			15					
ІНДЗ*	42				42					
Усього годин	90	8			82					

* – за наявності

5. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Навчальним планом не передбачені	

6. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Навчальним планом не передбачені	

7. Теми лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Навчальним планом не передбачені	

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми/ види завдань	Кількість годин
1	Соціальний устрій суспільства: соціальна структура, соціальна система, соціальна стратифікація [1]	4
2	Археологічні та етнографічні джерела як підґрунтя соціологічних реконструкцій[1]	6

3	Структура археологічного пізнання [1]	4
4	Теоретична археологія та реконструкція суспільного устрою / написання есе [2]	12
5	Становлення соціоархеологічного напрямку в археології [1]	10
6	Основні соціальні структури давніх суспільств та їх реконструкція [1]	10
7	Методика соціальної інтерпретації поховальних та побутових пам'яток / виконання індз [3]	12
8	Соціогенез та культурогенез в історичному аспекті [1]	24
	Разом	82

До самостійної роботи належить:

- [1] – підготовка до лекцій, практичних, семінарських, лабораторних занять;
 [2] – написання рефератів, есе;
 [3] – виконання індивідуального навчально-дослідного завдання.

9. Індивідуальне навчально-дослідне завдання

Виконання індивідуального завдання студентом полягає в підготовці реферату з дисципліни на одну із запропонованих тем та комп'ютерної презентації до нього, а також опрацювання результатів самостійної творчої роботи, підготовка та захист презентації.

10. Методи навчання

Лекція, читання та коментар історичних джерел, робота з картою, таблицями, схемами та діаграмами, бесіда, групові дискусії, робота в малих групах, співбесіда, колоквиум, аудіовізуальний метод, електронні презентації.

11. Методи контролю

Поточний контроль передбачає:

- практичні завдання з кожного модуля у відповідні аудиторні години;
- письмові контрольні роботи;
- домашні контрольні роботи;
- індивідуальна співбесіда;
- колоквиум;
- захист індивідуального завдання;
- самостійне опрацювання монографічної літератури з подальшим рейтинговим оцінюванням;
- перевірка конспектів;
- виконання модульної контрольної роботи.

Підсумковий контроль передбачає семестровий залік.

12. Питання для підсумкового контролю

1. Матеріалізм як напрямок радянської археології 20-40 рр. ХХ століття.
2. Теоретичні питання зарубіжної дескриптивної археології.

3. Сучасний рівень соціоархеології.
4. Археологічні джерела епохи привласнювального господарства.
5. Археологічні джерела епохи відтворювального господарства.
6. Провідні типи організації первісних суспільств.
7. Систематизація первісних суспільств.
8. Господарсько-культурний тип.
9. Використання етнографічних джерел для інтерпретації археологічних матеріалів.
10. Етнографічна модель.
11. Відображення господарчого укладу в археологічних джерелах.
12. Поховальний ритуал як мистецтво.
13. Поховальний ритуал як текст.
14. Бінарні структури в семіотичних системах.
15. Родинно-шлюбні відносини
16. Успадкований соціальний статус.
17. Здобутий соціальний статус.
18. Поховання дітей і проблема соціального статусу.
19. Статеві-вікова структура суспільства.
20. Функціональна структура суспільства.
21. Потестарна структура суспільства.
22. Поховальний ритуал та рівень розвитку суспільства.
23. Рівень трудових витрат в поховальному ритуалі та соціальний статус померлого.
24. Ідеологічні уявлення та поховальний ритуал.
25. Планіграфія селищ та міст і соціальна структура суспільства.
26. Археологія в системі наук про первісність.
27. Функції теоретичної археології.
28. Емпіричний рівень наукових досліджень.
29. Теоретичний (реконструктивний) рівень наукових досліджень.
30. Археологічна культура.
31. Антропологія та її роль у реконструкції соціального устрою.
32. „Світ дитинства” давніх суспільств.
33. Поховальний ритуал як археологічне джерело.
34. Структура поховального ритуалу.
35. Семіотичний статус поховального інвентарю.
36. Роль ідеологічного фактору у формуванні поховальних комплексів.
37. Соціальна інтерпретація поховальних пам'яток кам'яної доби.
38. Курган, його соціальна символіка.
39. Вивчення структури ремесла за даними поховального ритуалу.
40. Вивчення структури ремесла по селищах та житлових комплексах.
41. Сімейні відносини за даними поховального ритуалу.
42. Реконструкція сімейних відносин за типами жител.
43. Структура трипільських протоміст і структура суспільства.
44. Провідні типи політогенезу давніх суспільств.
45. Вождівство як перехідна ланка від первісності до цивілізації.

46. Рівні соціального статусу і відображення їх у поховальному ритуалі.
 47. Конструктивістський підхід у реконструкціях суспільного ладу.
 48. Премордіалістський підхід у реконструкціях суспільного ладу.

13. Розподіл балів, які отримують студенти

Орієнтовний приклад для заліку

Поточний контроль					Модульний контроль			Сума балів
Змістовий модуль №1		Змістовий модуль №2						
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	
5	5	5	5	5	5	5	5	60
								100

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
85-89	B	добре	
75-84	C		
70-74	D	задовільно	
60-69	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

14. Методичне забезпечення

- Програма курсу.
- Конспект лекцій.
- Електронна програма курсу.
- В ході опрацювання курсу «Соціальний устрій давніх суспільств» студенти мають змогу користуватися ресурсами:
  - кафедри археології та етнології України історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова;
  - лабораторії археології та етнографії Степової України історичного факультету ОНУ імені І.І. Мечникова;
  - Наукової бібліотеки ОНУ імені І.І. Мечникова;
  - Одеського археологічного музею НАН України;
  - Відділу археології Північно-Західного Причорномор'я Інституту археології НАН України;
  - Управління по охороні культурної спадщини Облдержадміністрації м. Одеси.

15. Рекомендована література

Основна

1. Бунятян К.П. Давнє населення України. Навчальний посібник. – К., 1999.
2. Винокур І.С., Телегін Д.Я. Археологія України. Підручник. – Тернопіль, 1994.
3. Першиц А.Н., Монгайт А.Л., Алексеев В.П. История первобытного общества. – М., 1968.
4. Чмихов М.М., Кравченко Н.М., Черняков І.Т. Археологія та стародавня історія України. – К., 1992.
5. Якуба О.О. Соціологія. Навчальний посібник для студентів. – Харків, 1997.

Додаткова

1. Архаическое общество: узловые проблемы социологии развития. М., 1991.
2. Генинг В. Ф., Борзунов В. А. Методика статистической характеристики и сравнительного анализа погребального обряда // Вопросы археологии Урала. – Свердловск: Изд-во Свердловского Ун-та, 1975. – Вып. 13. – С. 42-72.
3. История первобытного общества: Общие вопросы. Проблема антропосоциогенеза. М., 1983.
4. История первобытного общества. Эпоха классовообразования.– М. 1988.
5. Леви-Строс К. Структурная антропология. М., 1985.
6. Массон В. М. Экономика и социальный строй древних обществ. – Л.: Наука, 1976.
7. Масон В.М. Первые цивилизации. М., 1989.
8. Матюшин Г.Н. Археологический словарь. – М., 1996.
9. Павленко Ю.В. Раннеклассовые общества: Генезис и пути развития. К., 1989.
10. Павленко Ю.В. Історія світової цивілізації. К., 1996.
11. Тейяр де Шарден П. Феномен человека. М., 1987.
12. Тойнби А. Дж. Постигание истории. М., 1991.
13. Федоров-Давыдов Г.А. Статистические методы в археологии. – М., 1987.
14. Шпенглер О. Закат Европы. М., 1993.

До теми 1. Соціальний устрій суспільства: соціальна структура, соціальна система, соціальна стратифікація.

1. Андрушенко В.П., Михальченко М.І. Сучасна соціальна філософія. Курс лекцій – К.: Генеза, 1993.
2. Вебер М. Избранные произведения. – М. Прогресс, 1990.
3. Гидденс Э. Стратификация и классовая структура. // Социологические исследования. 1992. №9.
4. Спелзер Н. Соціологія. – М., 1994.
5. Социология: Наука об обществе. – Харьков, 1997.
6. Сорокин П. Человек, цивилизация, общество. – М., 1992.
7. Черниш Н. Соціологія. Курс лекцій. Конспект. – Львів, 1996.

До теми 2. Археологічні та етнографічні джерела як підґрунтя соціологічних реконструкцій.

1. Брей У., Трапш Д. Археологический словарь. – М., 1990.
2. Клейн Л. С. Археологические источники. – Л., 1978.
3. Кислый А. Е. Палеодемография и возможности моделирования структуры древнего населения // РА. – 1995. – № 2. – С. 112–122.
4. Этнография как источник реконструкции истории первобытного общества. – М., 1979.

До теми 3. Структура археологічного пізнання.

1. Генинг В. Ф. Структура археологического познания. Киев, 1989.
2. Клейн Л. С. К оценке эмпиризма в современной археологии // Проблемы археологии и этнографии. – Л: Изд-во Ленинградского Ун-та, 1977. – Вып. 1. – С. 13-22.
3. Черносивов П. Ю. Проблемы исторических реконструкций как задача моделирования // Методы реконструкций в археологии. – Новосибирск: Наука, 1991. – С. 6-22.
4. Шер А. Я. Интуиция и логика в археологическом мышлении (к формализации типологического метода в археологии) // Статистико-комбинаторные методы в археологии. – М.: Наука, 1970. – С. 8-24.

До теми 4. Теоретична археологія та реконструкція суспільного устрою.

1. Бунятыян Е. П. Методика социальных реконструкций в археологии. – К., 1985.
2. Байбурин А. К. Семиотический статус вещей и мифология // Материальная культура и мифология. Сборник музея антропологии и этнографии. – М. – Л. : Наука, 1981. – Вып. XXXVII. – С. 215-226.
3. Гарден Ж.-К. Теоретическая археология. – М., 1983.
4. Грач А.Д. Принципы и методика историко-археологической реконструкции форм социального строя // Социальная история народов Азии. – М.: Наука, 1975. – С. 158–183.
5. Добролюбский А. О. О принципах социологической реконструкции по данным погребального обряда // Теория и методы археологических исследований. – К., 1982. – С. 54–68.
6. Добролюбский А. О. К характеристике теоретических разработок в зарубежной дескриптивной археологии // Новые методы археологических исследований. – К., 1982. – С. 61-73.
7. Косвен М. О. Очерки истории первобытной культуры. – М., 1953.
8. Статистико-комбинаторные методы в археологии. М.-Л., 1970.

До теми 5. Становлення соціоархеологічного напрямку в археології.

1. Артамонов М. И. Совместные погребения со скорченными и окрашенными костяками // ПИДО. – 1934. – № 7 – 8. – С. 108–125.
2. Генинг В. Ф. Очерки по истории советской археологии. – К., 1982..

3. Генинг В. Ф., Бунятян Е. П., Пустовалов С. Ж. Формализованно-статистические методы в археологии (анализ погребальных памятников). – К., 1990.
4. Гольмстен В. В. Погребение из Криволучья // ИГАИМК. – 1931. – № 6. – С. 7–12.
5. Городцов В. А. Результаты археологического исследования в Изюмском уезде Херсонской губернии в 1901 году // Тр. XII АС. – М., 1905. – Т. 1. – С. 174–225.
6. Колесников М. М. Методы реконструкции хозяйственной деятельности в английской и американской "новой археологии". – Автореф. дис. . . канд. ист. наук: 07. 00. 04. / ИА АН УССР. – К., 1989.
7. Круглов А. П., Подгаецкий Г. Е. Родовое общество степей Восточной Европы // ИГАИМК. – 1935. – Вып. 119.
8. Леонова Н. Б., Смирнов Ю. А. Погребение как объект формального анализа // КСИА. – 1977. – Вып. 148. – С. 16–23.
9. Равдоникас В. И. История первобытного общества. Л., 1939. Ч. 1.
10. Рычков Н. А. Статистический анализ погребального обряда ямной культуры // Теория и методы археологических исследований. – К., 1982 – С. 111–128.

До теми 6. Основні соціальні структури давніх суспільств та їх реконструкція.

1. История первобытного общества. Общие вопросы. Проблемы антропосоциогенеза. – М., 1983.
2. Ковалева И. Ф. Социальная и духовная культура племен бронзового века (по материалам Левобережной Украины). – Днепропетровск, 1989. .
3. Куббель Л. Е. Очерки потестарно-политической этнографии. – М., 1988.
4. Кызласов И. Л. Мировоззренческая основа погребального обряда // РА. – 1993 . – № 1. – С. 98–112.
5. Лебедев Г. С. Отражение социальной структуры в археологических материалах // Философия, история, современность. – Л, 1973. – С. 53–60.
6. Ольховский В. С. Погребальная обрядность и социологические реконструкции // РА. – 1995. – № 2 . – С. 85–98.
7. Суспільний устрій епохи пізнього палеоліту на території України // Давня історія України. - Т. 1: Первісне суспільство / Головний редактор П.П. Толочко. - К.: Наукова думка, 1997. - 560 с. (С. 91 – 97).

До теми 7. Методика соціальної інтерпретації поховальних та побутових пам'яток.

1. Алекшин В. А. Социальная структура и погребальный обряд древнеземледельческих обществ. – Л., 1986. .
2. Антонова Е. В., Раевский Д. С. «Богатство» древних захоронений (к вопросу о роли идеологического фактора в формировании облика погребальных комплексов) // Фридрих Энгельс и проблемы истории древних обществ. – К., 1984. – С. 153–169.

3. Балакин С. А. Социальная интерпретация погребальных памятников каменного века Европейской части СССР (критический анализ) // Фридрих Энгельс и проблемы истории древних обществ. – К., 1984. – С. 26-45.
4. Ванчугов В. П. Погребальный обряд белозерской культуры Северо-Западного Причерноморья (опыт социологической реконструкции) // Археология и этнология Восточной Европы. – Одесса, 1997. – С. 154–165.
5. Довженко Н. Д, Рычков Н. А. К проблеме социальной стратификации племен ямной культурно-исторической общности // Новые памятники ямной культуры степной зоны Украины. –К., 1988. - С.27 - 40.
6. Иванова С. В. Социальный строй племен ямной культуры Северо-Западного Причерноморья. – Одеса, 2001.
7. Каменецкий И. С. Код для описания погребального обряда // Древности Дона. – М., 1983. – С. 221-250.
8. Колесников А.Г. Трипольское общество Среднего Поднепровья. Опыт социологических реконструкций в археологии. – К.,1993.
9. Пустовалов С. Ж. О возможности реконструкции сословно-кастовой системы по археологическим материалам // Древности Степного Причерноморья и Крыма. – Запорожье: Изд-во Запорожского Ун-та, 1995. – Вып. V. – С. 21-35.
10. Хазанов А. М. Социальная история скифов. – М., 1975.
11. Циміданов В. В. Соціальний розвиток населення зрубної культурно-історичної спільноти (за матеріалами поховальних пам'яток Східної України). – Автореф дис. . . канд. історичн. наук: 07. 00. 04. / ІА НАН України. – К., 1997.
12. Чередниченко Н. Н. О социально-экономическом развитии степных племен в эпоху раннего металла // Тези доповідей конференції " Проблеми історії та археології давнього населення УРСР". – К.,– С. 245-246.

До Темі 8. Соціогенез та культурогенез в історичному аспекті.

1. Давня історія України. – К., 1997-2002. – Т. 1-3.
2. История древнего мира. Ранняя древность. М., 1989.
3. Массон В. М. Экономика и социальный строй древних обществ. – Л., 1976.
4. Ранние земледельцы. М., 1980.
5. Шнирельман В.А. Происхождение скотоводства. М., 1980.
6. Шнирельман В.А. Возникновение производящего хозяйства. М, 1989.
7. Service E. R.. Primitive Social Organization, An Evolutionary Perspective. N. Y.: Random House. 1962.
8. Service, E. 1978. Classical and Modern Theories of the Origins of Government. In Cohen, R. and Service, E., editors, *Origins of the State: The Anthropology of Political Evolution*, pages 212-34. Institute for the Study of Human Issues, Philadelphia. 1978.

16. Електронні інформаційні ресурси

1. Відейко М.Ю. Етносоціальні трансформації у Центральній та Південно-Східній Європі V-IV тис. до н.е. Дисертація на здобуття наукового ступеня

доктора історичних наук // <http://www.uk.x-pdf.ru/5istoriya/2280862-1-na-pravah-rukopisu-vidеуко-mihaylo-yuriyovich-udk-393-316364-94-6373-etnosocialni-transformacii-centralniy-p.php>

2. Давня історія України. Том 1. Первісне суспільство // http://chtyvo.org.ua/authors/Tolochko_Petro/Davnia_istoriia_Ukrainy_Tom_1_Pervisne_suspilstvo/

3. Клейн Л.С. Этногенез и археология. <http://na5ballov.pro/lib/arh/1871-kleyn-ls-etnogenez-i-arheologiya-tom-2-arii-i-varia.html>

4. Археология.РУ – Открытая библиотека имени В.Е.Еременко. <http://www.archaeology.ru/>